GLOBAL JOURNAL OF CROSS-DISCIPLINARY INNOVATIONS
Multidisciplinary peer-reviewed scholarly journal
GJCDI
Vol. 1 | Issue 3
Year: 2026

ISTE'MOL JAMG'ARISH VA INVESTITSIYA FUNKSIYALARI

Ochilov Bobur Bahrom o'g'li
Ilmiy rahbar: ***Urunbayeva Yulduz Pirnazarovna***
Samarqand iqtisodiyot va servis institute

Annotatsiya. Maqolada iste'mol, jamg'arish va investitsiya funksiyalarining iqtisodiy mazmuni hamda o'zaro bog'liqligi nazariy tahlil qilinadi. Chiziqli iste'mol funksiyasidan jamg'arish tenglamasi keltirib chiqarilib, o'rtacha va chegaraviy moyilliklar farqlanadi. Shartli hisob-kitob orqali daromadning taqsimlanishi, investitsiya multiplikatori va ikki sektorli iqtisodiyotdagi muvozanat aniqlanadi. Natijalar jamg'arishning ortishi daromad darajasi va investitsiya qarorlaridan ajratib baholanmasligi kerakligini ko'rsatadi. Modelning qisqa muddatli farazlari va amaliy cheklovlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: iste'mol funksiyasi, jamg'arish, investitsiya, tasarrufdagi daromad, chegaraviy moyillik, foiz stavkasi, multiplikator.

Kirish

Uy xo'jaliklari daromadini joriy ehtiyojlar va kelajakdagi xarajatlar o'rtasida taqsimlaydi. Korxonalar esa kutilayotgan foyda va moliyalashtirish sharoitiga qarab yangi quvvatlar yaratadi. Ushbu qarorlar yalpi talab hamda ishlab chiqarish hajmini belgilashda o'zaro bog'lanadi. Keynsning xarajatlar modelida iste'mol va investitsiya muvozanatli daromadni tushuntiruvchi asosiy tarkibiy qismlardir [1]. Shu sababli jamg'arishni daromadning sarflanmagan qismi sifatida hisoblash bilan uning investitsiyaga aylanish shartlarini farqlash zarur.

Tadqiqotning maqsadi uch funksiyaning bog'lanishini yagona modelda ko'rsatishdir. Bunda daromad ortishi iste'mol va jamg'arishga qanday taqsimlanishi hamda investitsiya o'zgarishi muvozanatli daromadga qanday ta'sir etishi aniqlanadi. Tahlil qisqa muddatdagi talab mexanizmiga qaratiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda ilmiy manbalarni qiyosiy tahlil qilish, algebraik modellashtirish va shartli ssenariylarni taqqoslash usullari qo'llanildi. Asosiy model davlat va tashqi savdosiz yopiq iqtisodiyotni ifodalaydi; unda tasarrufdagi daromad umumiy daromadga teng. Narxlar o'zgarmas, ishlab chiqarish quvvatlari yetarli, investitsiya esa berilgan foiz stavkasida joriy daromaddan mustaqil deb olindi. Miqdorlar mlrd so'mda ifodalangan shartli qiymatlar bo'lib, ular O'zbekistonning statistik ko'rsatkichlari emas. Barcha oqimlar bir xil davr uchun hisoblanadi.

Natijalar

Iste'mol funksiyasi $C = C_0 + cYd$ shaklida yoziladi. Bu yerda C iste'molni, C_0 avtonom iste'molni, Yd tasarrufdagi daromadni, c esa iste'molga chegaraviy moyillikni

bildiradi. Jamg‘arish S = Yd − C bo‘lgani sababli ikkala funksiya o‘zaro quyidagicha bog‘lanadi [1]:

$$C = C_0 + cYd; \quad S = -C_0 + (1 - c)Yd$$

Chegaraviy moyilliklar qo‘shimcha daromadning taqsimlanishini bildiradi: MPC = ΔC/ΔYd = c, MPS = ΔS/ΔYd = 1 − c. Shuning uchun MPC + MPS = 1. O‘rtacha moyilliklar esa mavjud daromaddagi ulushlardir: APC = C/Yd va APS = S/Yd. Yd > 0 bo‘lganda APC + APS = 1, biroq o‘rtacha ko‘rsatkichlar chegaraviy ko‘rsatkichlarga har doim teng emas.

Shartli ravishda $C_0 = 40$ va c = 0,8 olinsa, C = 40 + 0,8Yd hamda S = −40 + 0,2Yd hosil bo‘ladi. Jamg‘arish nolga teng bo‘ladigan daromad 40/0,2 = 200 ni tashkil etadi. Undan past daromadda iste’mol daromaddan ortadi.

1-jadval. Daromadning iste’mol va jamg‘arishga taqsimlanishi

Daromad Yd	Iste’mol C	Jamg‘arish S
100	120	−20
200	200	0
300	280	20
500	440	60

Manba: muallif hisob-kitobi. Barcha miqdorlar mlrd so‘mda.

Yd = 500 da APC = 0,88 va APS = 0,12 bo‘ladi. Demak, daromadning 88 foizi iste’mol qilinsa-da, qo‘shimcha daromadning 80 foizi iste’molga yo‘naladi. Manfiy jamg‘arish oldingi aktivlarni sarflash yoki qarz olish hisobiga moliyalashtirilishi mumkin.

Investitsiya funksiyasi soddalashtirib I = I_0 − br, b > 0 ko‘rinishida beriladi. I_0 kutilmalar va boshqa sharoitlarni, b foizga sezgirlikni, r real foiz stavkasini ifodalaydi [2]. Shartli I_0 = 80, b = 5 va r = 4 olinsa, I = 60 bo‘ladi. Bu yerda r foiz birliklarida kiritiladi: 4 qiymati 4 foizni anglatadi.

Muhokama

Davlat va tashqi savdo bo‘lmagan modelda Yd = Y, rejalashtirilgan xarajatlar esa C + I ga teng. Investitsiya 60 bo‘lganda Y = 40 + 0,8Y + 60 tenglamasidan Y = 500 kelib chiqadi. Shu nuqtada jamg‘arish ham 60 ga teng bo‘lib, rejalashtirilgan S = I sharti bajariladi. Agar ishlab chiqarish rejalashtirilgan xarajatlardan ortsa, sotilmagan zaxiralar ko‘payishi korxonalarni ishlab chiqarishni qisqartirishga undaydi. Hisobda haqiqiy investitsiya zaxiralardagi rejasiz o‘zgarishlarni ham qamrab olishini hisobga olish zarur.

Foiz stavkasi 6 dan 4 foizga tushgan shartli ssenariyda investitsiya 50 dan 60 ga, muvozanatli daromad esa 450 dan 500 ga oshadi. Natijada k = 1/(1 − 0,8) = 5 va ΔY = 5 × 10 = 50 hosil bo‘ladi. Bu nisbat qo‘shimcha xarajat boshqa subyektning daromadiga aylanishini ifodalaydi. Amalda foizning pasayishi investitsiyani aynan shu miqdorda oshirishi kafolatlanmaydi: sotuv istiqboli, tavakkalchilik va kutilayotgan foyda ham qarorga ta’sir etadi [2].

Jamg‘arishga moyillikning ortishi ham qisqa va uzoq muddatda turlicha natija berishi mumkin. Masalan, c 0,8 dan 0,75 ga kamayib, $C_0 = 40$ va $I = 60$ o‘zgarmasa, muvozanatli daromad 400 ga tushadi. Bunda $S = -40 + 0{,}25 \times 400 = 60$ bo‘lib qoladi. Ushbu shartli natija jamg‘arish paradoksini ko‘rsatadi: barcha subyektlarning ko‘proq jamg‘arishga intilishi yalpi talabni kamaytirishi mumkin. Investitsiyaning o‘sishi yoki boshqa xarajatlar bu natijani o‘zgartiradi [2].

Model joriy daromadning ta’sirini ajratadi. Fridmanning doimiy daromad gipotezasida esa iste’mol uzoq muddat kutilayotgan daromad bilan bog‘lanadi [3]. Shu bois vaqtinchalik tushum va barqaror ish haqi o‘sishiga bir xil c koeffitsiyentini qo‘llash cheklangan. Amaliy baholashda uy xo‘jaliklarining daromadi, qarzi va iste’moli, korxonalarning kredit xarajati hamda investitsiya rejalari bo‘yicha ma’lumotlar zarur.

Xulosa

Iste’mol va jamg‘arish bir daromadni taqsimlashning o‘zaro bog‘liq qismlaridir. Shartli modelda MPC = 0,8 va MPS = 0,2 bo‘lib, investitsiya 60 ga yetganda muvozanatli daromad 500 ni tashkil etdi. Hisob-kitob jamg‘arish hajmi daromadga, investitsiya esa moliyalashtirish sharoiti va kutilmalarga bog‘liqligini ko‘rsatdi. Natijalarni amaliyotga tatbiq etish uchun koeffitsiyentlarni haqiqiy ma’lumotlarda baholash, inflyatsiya, davlat sektori va tashqi savdoni modelga kiritish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shapiro D., MacDonald D., Greenlaw S. A. Principles of Macroeconomics. 3e. OpenStax, 2022. B ilova. Elektron darslik

2. The CORE Team. The Economy 1.0. 14-bob, 14.2–14.4-bo‘limlar. Elektron darslik

3. Friedman M. A Theory of the Consumption Function. Princeton University Press, 1957. 3-bob, 20–37-betlar. NBER manbasi